

ÜLKEMİZDE EV HİZMETLERİNDE İSTİHDAM EDİLEN YABANCI UYRUKLU İŞGÜCÜNÜN ÇALIŞMA KOŞULLARI : İSTANBUL İLİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Ziya ERDEM*
Arş. Gör. Levent ŞAHİN**

ÖZET

Gerek gelişmiş, gerekse de gelişmekte olan toplumlarda hizmetler sektöründe yaşanan büyüme, buna ilaveten esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ve bu çalışma biçimlerinin daha çok kadınlara hitap eden özellikler barındırması, kadınların çalışma hayatına daha yoğun bir şekilde katılmasına neden olmuştur. Kadınların işgücüne katılma oranlarında yaşanan artışlar, onların üzerlerine atfedilmiş bulunan geleneksel rollerini tam olarak yerine getirememelerine yol açmıştır. Evi ile işi arasında mekik dokuyan kadın, ev işlerine ve çocuklarına gereken vakti ayıramamaktadır. Buna bağlı olarak, hemen hemen tamamı kadın çalışanlar tarafından yerine getirilen ev hizmetleri, günümüzdeki yaygın istihdam alanlarından birini teşkil etmeye başlamıştır. Çalışan kadının evi ile işi arasındaki boşlukları ve yetersizlikleri doldurmak amacıyla ortaya çıkan ev hizmetleri, günümüzde çok önemli bir iş alanı haline gelmiştir. Bugün, özellikle orta ve üst gelir seviyelerine sahip ve her iki ebeveynin de çalıştığı pek çok aile, ev hizmetleri çalışanı istihdam etmektedir. Ev hizmetleri çalışanlarının kısmen yerli ve özellikle de yabancı işgücünden oluşması ve bu işgücünün çalışma şartlarının bilinmesi gerekliliği, konunun önemini daha da artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ev Hizmetleri, Kadın İşgücü, İstanbul.

ABSTRACT

WORKING CONDITIONS OF FOREIGN LABOUR FORCE THAT ARE EMPLOYED IN HOUSEWORKS IN OUR COUNTRY : A FIELD SURVEY ON ISTANBUL

As a result of the growth in service sector not only in developed countries but also in developing ones, additionally the flexible working conditions' becoming widespread and these conditions' becoming mostly appealed to women, they started to participate in the working life intensely. The Increase of womens' participation to the labor force caused not to perform the traditional roles, which are attributed to them, accurately. Women, who are shuttling between their homes and jobs, couldn't allocate time to domestic services and their children. In parallel with the situation, domestic services, which are almost carried out by woman employees, started to constitute a widespread employment area nowadays. Domestic services, that is appeared to fill the the gaps and inefficiencies between working womens' works and houses, has become a prominent work area. Today, especially families which have middle or upper income level and in which both parents work, employ domestic services employees. The employees of domestic services who are constituted partially native and especially foreigner labor force and the requirement of knowing this labor force's working conditions, increase further the subject's importance.

Key Words: Domestic Services, Female Labour, İstanbul.

GİRİŞ

Özellikle 1980'li yıllardan sonra kadınların işgücüne katılma oranlarında ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte, önemli sayılabilecek oranlarda artış yaşanmaya başlanmıştır. Bu durumun pek çok sebebi mevcuttur. Ancak en önemli sebepleri arasında; hizmetler sektöründe yaşanan büyüme ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması gelmektedir. Hizmetler sektörünün daha çok beyaz yakalı çalışanlar tarafından oluşması ve buna mukabil esnek çalışma biçimlerinin sahip olduğu iş gerekliliklerinin kadın işgücüne daha fazla hitap etmesi,

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ÇEEİ Bölümü.

** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ÇEEİ Bölümü.

kadınların işgücü piyasasına eklenmesinde önemli rol oynamaktadır. Kadınların çalışma hayatına yoğun olarak katılımı ile birlikte geleneksel rollerde birtakım çözümler meydana gelmeye başlamıştır. Kadının birincil görevi olarak görülen ev içi hizmetlerin görülmesi, çocuk ve yaşlıların bakımı günümüz modern toplumlarında halledilmesi gereken bir sorun alanı haline gelmeye başlamıştır. Çalışan kadının evi ile işi arasındaki boşlukları ve yetersizlikleri doldurma amacıyla ortaya çıkan ev hizmetleri, günümüzde yaygın istihdam alanlarından birini teşkil etmeye başlamıştır.

Ülkemizde ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı uyruklu işgücünün çalışma ve istihdam koşulları hakkında yapılmış herhangi bir araştırmaya yapılan taramalar sonucunda rastlanmamıştır. Pek tabiidir ki, bunun bir kaç önemli sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri, yabancı uyruklu işgücünün yüksek gelir seviyelerine sahip ailelerde istihdam edilmeleri ve söz konusu ailelerin genellikle özel güvenlik firmalarınca 24 saat gözetim ve koruma altında tutulan sitelerde ya da malikanelerde ikamet etmesi, dolayısıyla bu sitelere ya da malikanelere girişin son derece katı kurallara sahip olmasıdır. Diğer bir önemli sebep ise, söz konusu ailelerin evlerine erişmek mümkün olsa da ailelerin ev hizmetlerinde çalıştırdıkları yabancı uyruklu işgücü ile anket yapılmasına izin vermekten sakınmaları ya da kaçınmalarıdır.

Türkiye, iradi olmasa da, özellikle 1990'lı yıllardan sonra yabancı işgücü ithal etmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda Almanya'ya uğurladığımız işçilerden sonra, yakın komşularımızdan bazıları, vatandaşlarını ülkemize çalışmaya yollamaya başlamışlardır. Türkiye'de ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı uyruklu işgücünün miktarı konusunda kesin ve net rakamlar ne yazık ki mevcut değildir. Bu sebepten dolayı, bu çalışmanın sonuçları da makro boyutta sayılar vermekten ziyade, söz konusu durumun bir fotoğrafını çekmek olacaktır. 53 kişi ile yapılan birebir mülakat ve bu mülakat sonucunda alınan cevapların yorumlanması, özelden genele doğru da bir takım doğru tespitler yapılmasını kolaylaştıracaktır.

Yabancıların önemli oranlarda kaçak çalışmaları, kayıt dışı sektörün yaygınlığı açısından örgütlü çalışanların da sıkıntı duyduğu alanlardan birini teşkil etmektedir. Bununla birlikte, kaçak çalışan yabancıların çalışma alanları, bu kişilerin geldikleri ülkede kazandıkları vasıflarıyla ilişkili olmayabilmektedir. Kaçak işgücünün yoğun olarak çalıştıkları iş alanlarının imalat sanayii ve inşaat sektörleri olduğu tahmin edilmektedir. Çok sayıda yabancı kadının ise, özellikle de büyük kentlerimizde ev hizmetlerinde çalıştığı görülmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle ev hizmetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için cinsiyete dayalı işbölümü ve ev hizmetleri ilişkisi ortaya konacak, daha sonra bazı Avrupa ülkelerinde ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı uyruklu işgücü hakkında bilgiler verilecektir. Çalışmanın ana konusunu teşkil eden Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan yabancı uyruklu işgücünün istihdam ve çalışma şartları, İstanbul özelinde, istatistiki yöntemler dahilinde ortaya konmaya çalışılacaktır. İstatistiki kısım ilgilili daha geniş ayrıntı, çalışmanın amacı ve yöntemi kısmında belirtilmektedir.

1. CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜ VE EV HİZMETLERİ

Teoride cinsiyete dayalı işbölümü, kadın ve erkeğin ayrı işlerden sorumlu olması iken, pratikte bu kavramın eşitsizliği de içerdiği gözlenmektedir. Özellikle kapitalist üretim tarzıyla birlikte cinsiyete dayalı işbölümünde önemli farklılıklar görünmeye başlamıştır. Kapitalist üretim süreciyle birlikte, makineleşme ve üretimin ev dışında örgütlenmesi söz konusu olmuş, dolayısıyla kadın ve erkeğin çalışma alanları birbirinden ayrılmıştır. Kadın ve erkeğin ev içi ve ev dışı alanlarda toplumsal üretim için çalıştığı ve eşit konumlarda olacağı düşüncesinin kapitalist toplumlarda tam anlamıyla gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Genel olarak, erkeğin çalışma alanı ev dışı olarak belirlenirken; kadına ise evle ilgili işlerin görülmesi ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar yüklenmiştir. Kapitalist toplumda kadın, cinsiyete dayalı işbölümü sürecini öncelikle ailede, aile üyelerinin gereksinimlerini karşılamak amacıyla iş ve hizmetleri görerek, daha sonra da toplumsal üretim için, ev dışında tıpkı erkek gibi, çalışarak ve üretim yaparak yaşamaktadır. Her iki durumda da kadın ekonomik

olarak bağımlıdır ve başka işlerde çalışıyor olsa dahi, öncelikli olarak “eş” ve “anne” rollerini yerine getirmelidir.¹

Kadınların gelişimlerinin ve kariyerlerinin önündeki engel, genellikle özel yaşamlarındaki birincil görevleridir. Çünkü, çalışmakta olan kadınlar, ev ve iş ikilemini sürekli olarak omuzlarında taşımaktadırlar. Bir tercih durumu söz konusu olduğunda ise, genellikle cinsiyetlerinin kendilerine dayattığı rolü seçmek zorunda kalmaktadırlar. Ev işleri, çocuk bakımı, yaşlıların bakımı ve eşin yeniden üretime hazırlanması, kadınların varoluş sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Zaten, kadınlar da, erkekler de yaşamları boyunca önce ailede daha sonra okulda bu rollerin doğallığına ilişkin mesajlarla yüklendikleri için farklı düşünmelerinin koşulları da çoğu kez oluşmaz. Ayrımcılığın olmadığı toplumsal ilişkilerin de yaratılabileceğini fark eden kadın ve erkeklerin de önünde ciddi toplumsal engeller durur. Kadınların tümüyle çalışma yaşamını seçip, kamusal yaşamda varlık göstermesi çok kolay değildir. Ayrıca, kadınları bekleyen çalışma koşulları göz önünde bulundurulduğunda durumun çok da içaçıcı olmadığı görülmektedir. Erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen, çoğu kez daha düşük ücret alan kadınların, iş ve sosyal güvenlikleri de erkeklere oranla daha zayıftır. Ayrıca, belli başlı işkollarında yoğunlaşmalar olduğu da görülmektedir.²

Yapılan araştırmalar, tarım ya da tarım dışı sektörlerde ücretsiz olarak çalışan veya aile içinde gelir getiren işler yapan kadınların, kendilerini çalışıyor olarak adlandırmaktansa, “ev kadını” olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, cinsiyete dayalı işbölümünün kadınların kendileri tarafından da içselleştirildiği, büyük bir çoğunluğun, ailenin geçiminden sorumlu olarak evin erkeğini gördüğü, önemli bir kısmının da mevcut koşullarda, ev dışında çalışmak

¹ Özgür CİNER, (2003). **Halkla İlişkiler Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 25.

² Firdevs GÜMÜŞOĞLU, “Ders Kitaplarındaki Cinsiyetçiliğin Seksen Yıllık Serüveni”, (Çevrimiçi) http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/ders_kitaplarindaki_cinsiyetcilik.pdf, 20.04.2008, s.1.

istemediği sonucunu ortaya koymaktadır.³ Özer ve Biçerli⁴ ise, kadınlara sunulan ücretin çocuk bakım maliyetini karşılamaya dahi yetmeyişinin, kadınların zorunlu olarak “ev kadını” statüsünde kalmalarına neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ülkemizde eşit işe eşit ücret uygulaması zorunlu olmasına karşın; uygulamada “beceri, kıdemlilik, liyakat” vb. hususlara dayandırılarak kadınlara farklı ücretler verilebildiğini ve kadınların sosyolojik sebeplerden dolayı erkeklerle yakın temasın gerektiği gibi satış, ulaşım gibi sektörlerde yeterli istihdam olanağı bulamadıklarını ve düşük ücretli sektörlerde çalışmak zorunda kaldıklarını da belirtmektedirler.

Kadının ev dışında çalışma kararını etkileyen faktörlerden biri de, dışarıda çalışma durumunda evde yapılan işlerin, sunulan hizmetlerin ve çocuk bakımının kimlere devredileceğidir. Kentli ailelerden pek çoğu, devletçe sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle, ya kendi ebeveynlerinden yardım almakta ya da özel olarak sunulan hizmetlerden yararlanmaktadırlar. Kentli kadınların dışarıda çalışma olasılıkları, evdeki işlerine yardımcı olacak ev hizmetlerini istihdam ettirdikleri sürece yüksek olmaktadır. Bu sebepten ötürü, dışarıda çalışmak isteyen kadınların, kendi yerlerine evdeki işleri yapacak, çocuk ve yaşlıların bakımını sağlayacak olanlara hizmetlerinin bedelini ödeyebilecek düzeyde kazanç sağlamaları gerekmektedir. Dışarıda bir işte çalışarak sağlanan kazanç ile çocuk bakıcısı veya ev hizmetlisinin ücreti ödenmiyorsa, kadının çalışma olasılığı da düşmektedir. Öte yandan, kadınlar, dışarıda çalışma ile elde edecekleri gelir ile, evde yaptıkları işlerin toplam ekonomik değerini de karşılaştırarak çalışma yönündeki kararlarını tayin edebilmektedirler.⁵

³ İpek İLKKARACAN, “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı”, **Bilanço 98: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 299.

⁴ Mustafa ÖZER ve Kemal BİÇERLİ, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, No: 1, 2003, s. 69.

⁵ TÜSİAD, **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, Aralık 2000, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/290, s. 151.

Kapitalist üretim sürecinin cinsiyete dayalı işbölümünü daha da belirginleştirdiği aşıkardır. Ancak, özellikle son yıllarda gerek gelişmiş ve gerekse de gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörünün büyüklüğünün önemli oranlarda artış göstermesi ve buna mukabilen daha çok kadınların ve gençlerin istihdam edildiği esnek çalışma biçimlerinin tüm dünyada yaygınlaşması; kadınların çalışma hayatına katılımını artırmış ve artırmaya da devam etmektedir.

Kapalı yaşam alanlarının başında gelen evlerde belli bir düzen oluşturmak, temizliğini koruyarak sağlıklı mekanlar haline getirmek için yapılan işlerin tümü olarak tanımlanan⁶ ev hizmetleri, kadınların çalışma hayatına girmesi ile birlikte çocuk ve yaşlı bakımını da içerecek şekilde genişlemiştir.

Ev hizmetleri değişik biçimlerde yerine getirilebilir. Ev hizmetleri kısmen ya da tamamen aile üyeleri tarafından yerine getirilebileceği gibi, aile üyeleri dışından kişiler istihdam edilerek de yerine getirilebilir. *Ev hizmetlerinin kısmen ya da tamamen aile üyeleri tarafından yerine getirilmesinde* farklı tipler uygulanabilmektedir. Bunlar arasında; eşlerden biri tarafından yerine getirilmesi, her iki eş tarafından yerine getirilmesi, ailenin çocuğu/çocukları ya da eşlerin ebeveynleri tarafından yerine getirilmesi veyahut bu seçeneklerin en az ikisinin ya da birkaçının tercih edilerek yerine getirilmesi sayılabilir. *Ev hizmetlerinin kısmen ya da tamamen aile üyeleri dışından kişiler istihdam edilerek yerine getirilmesinde* ise, yalnız yerli işgücü, yalnız yabancı işgücü veyahut her ikisinin müştereken istihdam edilerek yerine getirildiği görülmektedir.

Ev hizmetlerinin yerine getirilmesinde yukarıda görülen çeşitli istihdam biçimlerinin yanında bir takım *atipik* durumlar da görülebilmektedir. Bunlar arasında en yaygın olanlar; “çocuk veya genç işçi istihdam edilmesi” ve “Au Pair çalıştırılması”dır. Ev hizmetlerinin çocuk veya genç işçi istihdam edilmesinde, kısmen ya da tamamen aile üyeleri

⁶ İSMEK, “Düzenli Hijyen Sanatı”, <http://ismek.ibb.gov.tr/portal/brans.asp?BransCode=110>.

dışından henüz çalışma çağına girmemiş çocuklar ya da genç işçiler tarafından yerine getirilmesi söz konusu iken; anne yardımcılığı anlamına gelen Au Pair çalıştırılmasında ise beklenen hizmetler genellikle, ütü, temizlik, yemek yapmak, bulaşık yıkamak, evin çocuklarına her konuda yardımcı olmaktır.⁷

Ev hizmetlerinde çalışan yabancı uyruklu kadınlar, çalışma ve yaşam koşullarına göre üç farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bunlar; ev hizmetlerini gördükleri evde yaşayan ve genellikle 2 ya da 3 yıl boyunca istihdam edilen *çalıştıkları evde yaşayanlar*; kendi imkanları ile kiraladıkları odalarda kalarak ve birden fazla işveren için daha düşük ücret karşılığında *serbest çalışanlar* ve son olarak da genellikle aşağılanma ve şiddet görme ile ücretini alamamaktan kaynaklanan sebeplerden dolayı çalıştıkları evleri ve işverenlerini terk eden *kaçaklardır*.⁸

2. BAZI AVRUPA ÜLKELERİNDE EV HİZMETLERİ İSTİHDAMI VE YABANCI UYRUKLU İŞGÜCÜ TALEBİ

Kadınların, göç akımlarının en önemli aktörleri haline gelmesinin nedeni, Avrupa’da sosyal hizmetlerin piyasaya devredilmesi ile birlikte, Avrupalı çalışan çocuklu kadınların, ev içi hizmetlerini satın alma eğilimlerinin artmasıdır. Bu oluşumu açığa çıkartan olgu ise, kadınların kendi “yükümlülükleri” olan bakım ve ev içi hizmetlerini ücret karşılığı başka kadınlara devretmelerini mümkün kılmasıdır. Avrupa’ya olan göçmen akımlarının gittikçe daha kadın yoğun bir hale gelmesinin altında yatan en önemli nedenlerin başında ev işlerinde çalışmaya hazır göçmen kadınlar gelmektedir. İspanya ve Yunanistan’da göçmen kadınların en fazla istihdam edildiği saha, ev hizmetleri alanıdır. İtalya’da 1995 yılında verilen çalışma izinlerinin yaklaşık üçte birinin ev hizmetlerinde çalışan kadınlara verilmiş olması, bu alanın artan öneminin bir diğer göstergesidir. Avrupa’da sosyal ve ekonomik

⁷ Deren Koray Yurt Dışı Eğitim Merkezi, “İngiltere’de Au Pair Olmak”, (Çevrimiçi) <http://www.derenkoray.com.tr/education/aupair/index.html#nasil%20bir%20sistemdir>, 02.03.2007.

⁸ Ray Jureidini, “Women Migrant Domestic Workers in Lebanon”, **International Migration Papers** 48, 2002, p. 5–6.

gelişme ile beraber bu ülkelerde kadınların daha fazla özgürlük kazanması, ev hizmetlerinde çalışacak işçilere olan ihtiyacın artmasında ana unsur olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, çalışan bu kadınların büyük bir kısmının çalışma iznine sahip olmaması, bu kişileri yanında çalıştıkları işverenlerinin merhametine terk etmekte ve çalışanlar adına olumsuz bir durum oluşturmaktadır.⁹

Tablo 1 : Bazı Avrupa Ülkelerinde Ev Hizmetlerinde İstihdamın Milliyete Göre Dağılımı (%)

	1994		2004	
	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
İspanya	27.1	6.9	36.0	4.6
Fransa	14.7	3.5	21.1	3.8
Yunanistan	35.0	1.5	42.4	1.3
İtalya	10.3	2.3	27.9	1.6
İngiltere	3.7	1.1	3.1	0.6

Kaynak: European Community Labour Force Survey (data provided by Eurostat). Casas, Laura Oso-Garson, Jean-Pierre; "The Feminisation of International Migration", *Migrant Women And The Labour Market: Diversity And Challenges*, OECD and European Commission Seminar, Brussels, 26-27 September 2005, p. 11.

Ev hizmetleri sektöründe göçmen kadınlar çoğunlukla kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar gittikleri ülkenin kadın çalışanlarından çok daha fazla oranda istihdam edilmektedirler. Örneğin Yunanistan'da 1994 yılında göçmen kadın işçilerinin oranı % 27,1 iken Yunan kadınların oranı % 1,5 olmuştur. 2004 yılına gelindiğinde ise, aradaki uçurum daha da açılmış ve ev hizmetleri sektöründe yabancı kadınların oranı % 42,4 iken Yunan kadınların oranı % 1,3 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu eğilim İtalya, Fransa, İspanya için de geçerlidir. Ev hizmetleri sektöründe yabancı

⁹ Monia Giovanetti, "Migrant Women and the Road to Citizenship", *Citizenship and New Inclusion*, ANNEX I, ty, p. 12.

çalışanların payının artması, kadınların istihdama katılması ile birlikte çocuk bakımı da dahil ev hizmetlerine olan talebin artmış olmasına bağlanabilir. Diğer taraftan pek çok OECD ülkesinde nüfusun giderek yaşlanması, yaşlı bakımına olan ihtiyacı da arttırmıştır.¹⁰

Kadın istihdamı ve bu istihdamın özelliklerini ortaya koymak bakımından bazı ülke örneklerini burada vermek, konunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacaktır: Örneğin, 2002 yılında İspanya özelinde yapılan bir araştırmaya göre; İspanyol kadın istihdamının % 17'si yani 522 bin kadın kayıt dışı çalışmaktadır. Bunların % 30'u ev hizmetlerinde çalışmaktadır. Kayıt dışı kadın istihdamının % 11'ini göçmenler oluşturmaktadır. Ev işlerinde çalışanların yarısından fazlasının (% 54) aylık geliri 300 Euro'nun altındadır.¹¹

Yine İspanya ile ilgili yapılan diğer bir araştırmaya¹² göre ise, İspanya'da 393,500 hane ev hizmetlerinde işçi çalıştırmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanların % 60'ı kayıtdışı çalışmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanlardan sadece 161,036 kişi sosyal güvenlik kurumuna kayıtlıdır. Sosyal güvenceye sahip ev hizmetlerinde çalışanların % 35'ine denk gelen 57,289 kişi göçmen çalışanlardır. Söz konusu göçmenlerin büyük çoğunluğu Latin Amerika (Dominik Cumhuriyeti, Filipinler ve Ekvator) menşelidir.¹³ Orta ve Güney Amerikalı kadın göçmenlerin % 39'u dil benzerliğinden kaynaklanan avantajlarından dolayı ev hizmetlerinde çalışmaktadırlar.

¹⁰ Lauro Oso Casas and Jean-Pierre Garson, "The Feminisation of International Migration", *Migrant Women And The Labour Market: Diversity And Challenges*, OECD and European Commission Seminar, Brussels, 26-27 September 2005, p. 11.

¹¹ Miguelez Fausto, "Women and Illegal Work", *EUROFOUND-EIROnline*, ty, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu>, 28.06.2006.

¹² Andreu Lope, "Labour Market Situation of Female Immigrants Examined", *EUROFOUND-EIROnline*, 28 September 2004, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2004/09/feature/es0409209f.htm>, 21.06.2006.

¹³ Daniel Albarracin, "Domestic Work Examined", *EUROFOUND-EIROnline*, 22 May 2002, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2002/05/feature/es0205206f.htm>, 19.06.2006.

Tablo 2 : İspanya’da Sektörlere Göre Göçmen İşçilerin
İstihdam Durumu (2005)

Ev Hizmetleri	49.6
Otel ve Yemek	23.7
Orman	19.4
İnşaat	17.9
Madencilik ve mineral	17.0
Tarım ve Balıkçılık	14.2
Emlak	12.5
Yeniden kazanım	12.3
Toplam	10.8

Kaynak: INE, Survey of the Active Population, 2005.

Antonio Martins Artiles, “Role of Immigrant Women in the Domestic Services Sector”, EUROFOUND-EIROOnline, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2006/04/articles/es0604029i.htm>.

Tablo 2, İspanya’da sektörlere göre göçmen işçilerin istihdam durumu hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Buna göre göçmen işçilerin en çok tercih etmiş oldukları çalışma alanı % 49.6’lık payla ev hizmetlerine ait görünmektedir. Ev hizmetlerini % 23.7’lik oranla en yakın takip eden çalışma alanının otel ve yemek hizmetleri olduğu düşünüldüğünde, ev hizmetlerinin göçmen çalışanlar açısından ne denli önemli bir alan olduğu ortaya çıkmaktadır. Göçmen işçiler açısından diğer önemli çalışma alanlarını, orman hizmetleri (% 19.4), inşaat hizmetleri (% 17.9), madencilik ve mineral hizmetleri (% 17.0) ve tarım ve balıkçılık (% 14.2) oluşturmaktadır.

Tablo 3 : İspanya’da Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen İşgücünün
Demografik ve Sosyal Durumu (2005’in ikinci çeyreği) (%)

	Yaş Aralığı	İspanyol Kadın	Göçmen Kadın	
Yaş	16-24	7.1	14.4	
	25-29	8.9	17.9	
	30-39	22.2	34.6	
	40-49	29.3	23.2	
	50-64	30.5	9.9	
	65 üstü	1.9	0	
	Eğitim seviyesi	İlköğretim	37.2	23.4
		Orta öğretim	60.2	65.5
Üniversite		2.5	11.1	
Medeni durumu	Bekar	24.2	37.7	
	Evli	59.0	52.8	
	Dul	6.2	1.9	
	Boşanmış	10.5	7.6	

Kaynak: INE, Survey of the Active Population, 2005.

Antonio Martins Artiles, “Role of Immigrant Women in the Domestic Services Sector”, EUROFOUND-EIROOnline, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2006/04/articles/es0604029i.htm>.

2005 Aktif Nüfus Anketi’ne göre İspanya’da ev hizmetlerinde çalışanların yarısından fazlası İspanya vatandaşı değildir. 2005 yılında ev hizmetlerinde 682,882 kişi çalışmış olup bunların % 90’ı kadındır. Ev hizmetlerinde çalışan kadınların % 52,2’si ile erkeklerin % 22,3’ü göçmendir. Ev hizmetlerinde çalışanların % 31,5’u Ekvator’lu, % 12,7’si Kolombiya’lıdır. Diğer taraftan Romanya’lılar da % 14,5’lik payla İspanyol ev hizmetleri sektöründe önemli bir yer tutmaktadır. İspanya’da ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların sosyo-demografik özellikleri Tablo 3’te özetlenmiştir. Buna göre göçmen

kadınların İspanyol kadınlara oranla daha iyi bir eğitim almış oldukları görülmektedir. Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların % 11,1'i üniversite mezunu iken, aynı oran İspanyol kadınlar için % 2,5'tir. Ev hizmetlerinde çalışan İspanyol kadınların göçmen kadınlara oranla daha yaşlı olması da araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından bir diğeridir.¹⁴

Yunanistan, 1990'lı yıllardan itibaren özellikle Balkanlardan ve eski doğu bloku ülkelerinden yoğun bir şekilde kadın göçü almaya başlamıştır. Geçmişte ev hizmetlerinde çalışanlar üst sınıf tarafından istihdam edilirken; günümüzde bu tür çalışanları artık orta sınıf da istihdam edebilmektedir. 2001 yılında yapılan nüfus sayımına göre; Yunan nüfusu 10.964.000'tür. Yabancıların sayısı 762.191 olup, bunların 690 bini Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelere gelmektedir. Kadın göçmenlerin ana vatanı Arnavutluk, Bulgaristan, Ukrayna, Romanya, Rusya ve Filipinler'dir. Günümüzde göçmen kadınlar, yabancı nüfusun % 45'ini oluşturmaktadırlar. Fransa'da 1994 yılında özellikle ev hizmetlerinde kayıt dışı çalışanların kayıt altına alınması ve iş arayanlarla işçi arayanların buluşmasının kolaylaştırılması amacıyla Chèque Emploi Service (CES) kurulmuştur. CES'in kuruluşundan itibaren ev hizmetlerinde işçi kullanan hane sayısı yaklaşık 800 bine yükselmiştir. Dolayısıyla ev hizmetleri sektörünün kayıt altına alınmasında bu kurum önemli bir role sahip olmuştur.¹⁵

İtalya'dan örnek verilirse; bu ülkede göçmenlerin çalıştıkları ikinci en büyük sektör, ev hizmetleridir. Ulusal Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (INPS-National Institute of Social Security) verilerine göre; 1994 yılında 51.110 olan göçmen sayısı, 1998 yılında 103.441'e yükselmiş olup, 98 yılı itibariyle bu rakamın % 75,7'si kadınlardan oluşmaktadır. Ev

¹⁴ Antonio Martins Artiles, "Role of Immigrant Women in the Domestic Services Sector", **EUROFOUND-EIROnline**, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2006/04/articles/es0604029i.htm>, 27.06.2006.

¹⁵ Piet Renoy, Wusten-Gritsai Staffan, Van Der Olga and Emco Meijer, "Undeclared Work In an Enlarged Union an Analysis of Undeclared Work: An In-Depth Study of Specific Items", **European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs**, May 2004, p. 34.

hizmetlerinde çalışan işçilerin büyük bir kısmı metropol bölgelerde yoğunlaşmış olup, bu durum özellikle yaşlılar olmak üzere, ev hizmetleri ile dışarıdaki işleri arasında denge kurmakta zorlanan yüksek gelirli ailelerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerle uyumaktadır. Ev hizmetlerinde çalışan yabancılar bu işçilerin neredeyse yarısını oluşturmaktadır (1998 yılı itibariyle % 47,9). Milano'da bu oran % 72,7, Roma'da ise % 70,5 olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde Lübnan'da ev hizmetlerinde çalışanlar en fazla Sri Lanka ve Filipinler'den gelen göçmenlerden oluşmaktadır. 1996 yılında yapılan fakat yayınlanmayan Nüfus ve Hanehalkı Anketi sonuçlarına göre, araştırma konusu olan 11.358 Sri Lankalı'nın % 95'i kadın olup, bunların % 88'i evlerde ev hizmetlerinde çalışmak üzere istihdam edilmiş işçilerdir.¹⁶

Kıbrıs'ta çalışan göçmen işçiler çoğunlukla Moldova, Romanya, Bulgaristan, Lübnan, Suriye, İsrail, Mısır, Sri Lanka, Hindistan ve Filipinler gibi ülkelere gelmektedirler. Sri Lanka, Hindistan ve Filipinler'den gelen göçmen işçilerin üçte ikisi ev hizmetlerinde çalışmaktadırlar.¹⁷

3. TÜRKİYE'DE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN YABANCI UYRUKLU İŞGÜCÜ: İSTANBUL İLİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Türkiye'de önemli sayılabilecek oranda yabancı işgücünün özellikle büyük kentlerde ev hizmetlerinde (temizlik, çocuk bakımı vb.) çalıştığı gözlenmektedir. Talep edilen ev hizmetleri, firmalar veya bağımsız iş yapanlarca ilan verilerek duyurulmaktadır. Çalışan yabancı kadınlar genellikle sahip olduğu dil bilgisine ve güvenilirliğine göre ayda 250 ila 1000 dolar arasında bir ücret almakta ve çoğu zaman çalıştığı evde konaklama imkanına sahip olabilmektedir. Ev hizmetleri ile ilgili

¹⁶ Murizio Ambrosini, "The Role of Immigrants in the Italian Labour Market", **International Migration**, Vol: 39 (3), Blackwell Publishers Ltd., 2001, p. 64.

¹⁷ Nicos Trimikliniotis, "Migrant Workers and Industrial Relations", **EUROFOUND-EIROnline**, 03-12-2003, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2003/11/feature/cy0311103f.htm>, 21.06.2006.

yabancı işgücü talebi gündelik ve haftalık bazı yayın organlarınca ilan edilmekte ve aracı kuruluşlar vasıtasıyla bu hizmeti görmek isteyenlere ulaşılabilmektedir. Sözü edilen aylık kazancın evde yemek ve konaklama giderleriyle birlikte düşünüldüğünde aynı işi gören bir Türk hizmetlisine verilen ücretten daha düşük olmadığı, aksine kimi durumlarda daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanlar açısından bir başka durum ise; yurt dışından gelen göçmen kadınlar ile gündelikçi kent göçmeni kadınların durumudur. Her ne kadar birbirlerine rakip görünüyor olsalar da aslında aralarında yoğun bir rekabetin yaşandığı söylenemez. Çünkü aralarındaki yaşam ve çalışma konseptleri farklıdır. Yurt dışından gelen ev hizmetlileri genellikle bakım hizmetlerini üstlenmekte ve yatılı kalmakta iken, gündelikçi kent göçmenleri ise ev içi hizmetlerde yatılı olarak kalmayarak çalışmaktadırlar.¹⁹

Öte yandan hükümet otoritesinden kaçan göçmenlerin bakım ve ev içi hizmetlerinde çalışması; aynı zamanda bazı durumlarda şiddet, cinsel taciz, kaza ve düşük ücretlerde çalışmayla yaşamayı beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, bu olumsuz koşulların denetim altına alınması ve ortadan kaldırılması pek mümkün görünmemektedir.²⁰

Herhangi bir işi sadece barınma ve beslenme karşılığında kabul edecek kadar yoksul olmak, bu anlamda tamamen çalıştırmanın insafına terkedilmiş olmak, hiçbir yasal ve toplumsal güvence içinde bulunmamak uluslararası sözleşmelerle garanti edilmiş çalışma hakları olmasına rağmen önlenememektedir. Bu durum, bu sözleşmelere imza atan ülkeler bakımından “yabancı nüfusunun” insan haklarını

¹⁸ Kuvvet Lordoğlu, “Türkiye’de Yabancıların Kaçak Çalışmaları ve Bağlantılı Sorunlar Üzerine Bir Tartışma”; *Tühis Dergisi*; Cilt: 17–Kasım 2002; Sayı: 6 // Cilt: 18; Şubat 2003; Sayı: 1, s. 33–34.

¹⁹ <http://www.sendikanet.org/tr/modules/news/article.php?storyid=2064>

²⁰ Müftüoğlu, Berna Güler; “Kadın : AB’de ve Türkiye’de Kadın Olmak: Eşitsizliğin Gölgesindeki Eşitlik!”; Sendikanet Sendikal İletişim Platformu, 05–10–2006, (Çevrimiçi) <http://www.sendikanet.org/tr/modules/news/article.php?storyid=2064>

reddetmemenin, aslında ırkçılığı gizlemek amacıyla hükümetler tarafından üretilmiş bir politika olduğunu göstermektedir.²¹

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde, ev hizmetlerinde istihdam edilen çalışanlar üzerinde kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bu çerçevede, konu ile ilgili teorik çerçeve verildikten sonra, ev hizmetlerinin yerine getirilme şekillerinden bahsedilmiştir. Daha sonra, özlü ifadelerle ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı işgücü tiplerine değinilmiş ve veriler ışığında Avrupa’nın bazı ülkelerinde ev hizmetlerinde yerli ve yabancı işgücü talebi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu teorik altyapının, yapılacak olan bir alan araştırması ile daha da anlam kazanacağı aşikardır. Bu doğrultuda, ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı uyruklu işgücünün çalışma koşullarını ortaya çıkarmak için bir anket uygulaması yapılması uygun görülmüştür.

3.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan taramalar neticesinde, Türkiye’de ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı uyruklu işgücü ve bu işgücünün çalışma şartları ile ilgili yapılmış herhangi bir saha araştırmasına rastlanmamıştır. Bu denli bakir olan bir alanın, araştırılması ve sonuçlarının ortaya konması gerek akademik, gerek sosyal ve gerekse de çalışma hayatı açısından büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde ev hizmetlerinde çalışan yabancı uyruklu işgücünün genel olarak çalışma şartlarının ortaya konmasının yanı sıra, onların sosyal yaşamlarına dair bir takım ipuçlarına ulaşmak ve onları daha iyi anlayabilmek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Ev hizmetlerinde istihdam edilen yabancı uyruklu işgücünün çalışma koşulları konusunda Türkiye çapında bir araştırma yapılması, yararlı olmasına karşın, bu tür bir araştırma gerek zaman, gerekse maddi sınırlamalar nedeniyle oldukça güçtür. Kozmopolit bir şehir olmasının yanında, karma işgücü piyasasının özelliklerini taşıması, İstanbul ilinde yapılacak anket çalışmasının, araştırmanın evrenini oluşturması bakımından doğru olacağı düşünülmüştür.

²¹ Lordoğlu, a.g.e., s. 32.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada izlenen yöntem anket yöntemidir. Daha önceden bu konu ile ilgili hazırlanmış olan bir anket formu tespit edilemediğinden dolayı, evrenin belirlenmesinde, örneklemin seçilmesinde ve anket formunun oluşturulması aşamalarında, istatistik alanda uzmanlaşmış kişilerin görüşlerine başvurulmuştur.

Anket formunun ilgili çalışana ulaştırılması, bu çalışmanın esas zor kısmını teşkil etmektedir. Söz konusu işgücüne ulaşabilmek amacıyla, üst düzey gelir sahibi tüketici grubuna hitap eden özel bir şirket ile anlaşmış ve müşterilerine yanlarında ev hizmetlerini görmek amacıyla yabancı işgücü çalıştırıp çalıştırmadıkları sorulmuştur. Olumlu yönde cevap verenlerin iletişim numaraları alınmış ve bu kişilerle iletişime geçilip, ev hizmetlerini yerine getirmek için istihdam ettirdikleri kişi ile bir anket yapıp yapılamayacağı sorulmuştur. Her ne kadar belirli bir kesim, çeşitli sebeplerden ötürü olumsuz yanıt vermiş olsa da, kendisi ile iletişime geçilen pek çok kişi bu konuya olumlu yaklaşmıştır. Uygun gördükleri zaman diliminde evlerine gidilmiş ve söz konusu çalışanın da izni alınarak birebir mülakat yapılarak anket formu doldurulmuştur.

Söz konusu olan ankette yer alan sorular 26 adettir. Ankete katılan toplam çalışan sayısı ise 53'tür. Bu denli ulaşılması zor olan bir alanda 53 kişinin yadsınamayacak oranda yeterli bir sayıyı teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu sorular ve sorulara verilen cevaplar, SSPS FOR WINDOWS 13.0 ile analize tabi tutulmuştur. Soruların değerlendirilmesinde, frekans düzeylerinin belirlenmesine yönelik olarak Frekans Analizi esas alınmış ve Frekans Analizi'nin gerektirdiği şekilde yorumlamalar yapılmaya çalışılmıştır.

3.4. Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu İşgücü Üzerine İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması

Aşağıda, yapılmış olan ankete verilen cevaplar doğrultusunda yapılan Frekans Analizleri ve bu analizlerin değerlendirilmesi yer almaktadır.

Analiz 1 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Cinsiyet Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
Erkek	0	0,0
Kadın	53	100,0

Dünya genelinde ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir kısmını oluşturan kadınlar, İstanbul'da yapılan anket değerlendirmesinin içerisinde de % 100'lük bir çoğunluğu oluşturarak genel yapıya uygun bir görüntü sergilemektedir. Ev hizmetlerinde çalışanların tamamının cinsiyetinin kadın olması, mesleğin/hizmetin gerektirdiği özelliklerden kaynaklanmaktadır. Ev hizmetleri dahilinde yerine getirilen görevlerin daha çok yemek, bulaşık, çamaşır, ütü, temizlik, çocuk bakımı/ eğitimi, yaşlı bakımı gibi nitelikler barındırması, bu hizmetin kadınlara doğru yönelmesini bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Özellikle, Türkiye gibi gelenekçi ve ataerkil aile yapısına sahip olan ülkelerde bu durumun çok da yadırganmaması gerektiği oldukça açıktır.

Bunun haricinde, genel olarak ev hizmetlerinde çalışanların ücret düzeyleri düşük olduğu için bu meslek/hizmeti daha çok kadınlar tercih etmektedir. Her ne kadar son yıllarda hizmet sektöründe önemli oranlarda artış meydana gelmiş ve kadınlar çalışma hayatına daha çok atılmış olsa dahi, Türkiye'nin gelenekçi ve ataerkil yapısı, aile reisliğini erkeğe bırakan yapısında önemli değişiklikler meydana getirmemiştir. Ailesine bakma görevinin kendisinin sorumluluğu altında olduğunu bilen erkek bireyler pek tabidir ki hem işin genel özelliklerinden hem de ücret düzeyinin aşağı seviyelerde seyretmesinden ötürü ev hizmetlerine yönelmemektedir.

Analiz 2 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Yaş Grubu Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
a) 15-19	0	0,0
b) 20-29	6	11,3
c) 30-39	18	34,0
d) 40-49	20	37,7
e) 50 ve üstü	9	17,0
TOPLAM	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların yaş grubu aralıklarına bakıldığında ortaya karma bir sonuç çıkmaktadır ve çalışanların özellikle belirli bir yaş grubunda bulunduğu dair kesin bir sonuca ulaşamamaktadır. Yapılan anket değerlendirmeleri çerçevesinde, önemli olan bir husus, 15-19 yaş aralığında ev hizmetlerinde çalışanın bulunmamasıdır. Bunun yanında, 20-29 yaş aralığında bulunan ev hizmetleri çalışan oranının da sadece % 11.3 olması, işverenlerin daha çok belirli bir olgunluğa erişmiş çalışanları tercih ettiğini göstermektedir.

Ev hizmetlerinde çalışanların özellikle 30-49 yaş grubu aralığında bulunması, işverenlerin tercihlerinin yanında çalışanların da tercihlerini yansıtmaktadır. Özellikle genç grup olarak niteleyebileceğimiz 15-29 yaş grubunda ev hizmetleri istihdamının yok denecek kadar az olması, bu yaş grubunda bulunanların bir kısmının eğitimlerine (lise/lisans/yüksek lisans/doktora) devam etmesinden, bir kısmının da daha aktif işgücü piyasaları içerisinde yer almak istemelerinden kaynaklanmaktadır. 50 yaş ve üzeri ev hizmetleri çalışanın da % 17 gibi bir istihdam yüzdesine sahip olması, yaşlı denilebilecek insanların da ev hizmetlerine belirli bir oranda katıldıklarını göstermektedir.

Analiz 3 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Vatandaşlık Durumu

Ülke	Ev Hizmetlerinde Çalışan Sayısı
Ukrayna	27
Moldova	14
Türkmenistan	5
Gürcistan	2
Azerbaycan	1
Rusya	1
Gürcistan	1
Ermenistan	1
Özbekistan	1

İstanbul ilinde yapılan anket çerçevesinde, ev hizmetlerinde çalışanların vatandaşlık durumlarına bakıldığında, daha çok Ukrayna ve Moldova vatandaşlarının bu hizmet dahilinde çalıştıkları görülmektedir. Ukrayna ve Moldova vatandaşları haricinde, sınırlı sayıda da olsa Türkmenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Özbekistan uyruklu vatandaşların da İstanbul'da ev hizmetlerinde istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. Ukrayna ve Moldova vatandaşlarının sayı olarak fazla olması, bu ülke vatandaşlarının sadece ev hizmetleri için değil, diğer işlerde de çalışmak için Türkiye'ye yoğun olarak göç veren ülkeler konumunda olmalarından kaynaklanmaktadır.

Analiz 4 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Medeni Durumu

	Sıklık	Yüzde
a) Evli	30	56,6
b) Bekar	8	15,1
c) Boşanmış	11	20,8
d) Dul	4	7,5
Toplam	53	100,0

İstanbul ilinde ev hizmetlerinde çalışanların medeni durumlarına bakıldığında yarısından fazlasının evli olduğu görülmektedir. Ev hizmetleri iş profilinin, kariyer anlamında geniş olanaklar sunmayan bir iş grubu olduğu ve çalışanların tamamının kadın olduğu ortadadır. Bu genel bilgiler ışığında ev hizmetlerinde çalışanların yarısından fazlasının evli olması, onların aile bütçelerine katkıda yardımcı bir rol üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Almış oldukları ücretlerin de yüksek olmaması, tüm bu yorumları doğrular niteliktedir.

Medeni durumu bekar olanların yalnızca % 15'inin ev hizmetlerinde istihdam edilmesi, yukarıda verilen bilgileri bir anlamda teyit etmektedir. 30'lu yaşlara kadar çok fazla tercih edilmeyen ev hizmetlerinin genel yapısı, bekar yaş grubuyla örtüşmektedir. Genellikle bu yaş grubunun bekar olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Boşanmış ve dul kalmış çalışanların yüzdesel oranı da göz ardı edilemeyecek bir durumda bulunmaktadır. Bu iki grubun toplam oranı % 28.3'lük bir kesimi oluşturmaktadır. Bu da toplam oranın yaklaşık olarak üçte birini temsil etmektedir. Ancak, bu oranın bu denli yüksek olması, ev hizmetlerinin niteliğinden ziyade dünyada boşanma oranlarının sürekli olarak artmasından da kaynaklanmaktadır.

Analiz 5 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Eğitim Durumu

	Sıklık	Yüzde
a) Okur-yazar değil	0	0,0
b) İlköğretim	12	22,6
c) Lise/tekniklise	25	47,2
d) Lisans	16	30,2
e) Lisansüstü	0	0,0
Toplam	53	100,0

İstanbul ilinde yapılan anket değerlendirmeleri sonucunda, ev hizmetlerinde çalışanların eğitim durumları kötü sayılmayacak oranlardadır. Özellikle hiçbir öğretim kurumuna gitmemiş çalışanın bulunmaması bu anlamda sevindirici sayılabilir. Çünkü, özellikle çocuk

veya yaşlı bakımı üzerine verilen hizmetler çerçevesinde çalışan kişinin en azından belirli bir eğitim/öğretim almış olması, hizmet verdiği insanlar üzerinde de olumlu etkiler yaratacaktır.

Ev hizmetlerinde çalışanların genel eğitim düzeyi incelendiğinde ağırlığı, lise/teknik lise (% 47.2) ve lisans/üniversite (% 30.2) mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. Bu durum aslında birkaç bakış açısıyla olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilebilir. Ev hizmetlerinde işveren konumunda bulunanlar açısından bu durum pek tabidir ki olumlu bir görüntü arz etmektedir. Çünkü yanında çalışan kişinin eğitim düzeyinin yüksek olması, ev hizmetlerinde yerine getirmiş ya da getirecek olduğu işlerde başarılı olacağına dair bir güven duygusu oluşturabilmektedir. Özellikle çocuklarının bakımını ev hizmetlerinde çalışanlara bırakan ebeveynler, kendi çocuklarının geleceklerini de düşünerek onları eğitilmiş kişilere daha kolay emanet edebilirler.

Bu olumlu bakış açısına rağmen, söz konusu durum çalışanlar ve işgücü piyasası açısından değerlendirildiğinde ortaya karamsar bir tablo çıkabilmektedir. Çünkü eğitim durumu yüksek seviyede sayılabilecek bu grubun, işgücü piyasalarında kendi bitirmiş oldukları programlarla ya da okullarla ilgili bir iş bulamadıkları ve bundan dolayı kariyer yolları kısıtlı olan ev hizmetlerinde çalışmaya başlamak zorunda kaldıkları kabul edilebilir. Halbuki, eğitilmiş kişilerin işgücü piyasalarına girmesi ve emeklerini orada arz etmesi hem çalışan hem de piyasa açısından daha rahatlatıcı bir faktör oynayabilir. Anket çerçevesindeki değerlendirmede ev hizmetlerinde yüksek lisans/doktora seviyesinde çalışanın olmaması, bu durumu dengeleyici bir rol oynamaktadır.

Analiz 6 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Bu Hizmetler İle İlgili Eğitim/Kurs Durumları

	Sıklık	Yüzde
Evet	6	11,3
Hayır	47	88,7
Toplam	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir oranının (% 88.7), ev hizmetinin değişik konuları (aşçılık, temizlik, çocuk/yaşlı bakımı, ev idaresi vb.) ile ilgili olarak herhangi bir kurs ya da eğitim almadığı sonucu anket değerlendirmeleri sonucunda net bir şekilde görülmektedir. Bu durum, ev hizmetlerinin niteliği itibarıyla eğitim ya da kurs olanaklarına çok fazla sahip olan bir alan olmaması ile de açıklanabilir. Aşçılık hariç, diğer ev hizmetleri konularında eğitim ya da kurs alınabilecek kurumların olmaması ya da çok az olması sebebiyle ev hizmetlerinde görevlerini ifa edenlerin böyle bir hizmetten yararlanma şartlarını zora sokmaktadır. Ankete katılan 53 kişiden sadece 6'sının ev hizmetleri ile ilgili bir eğitim ya da kurs almış olmaları bir anlamda bu hipotezi de doğrular niteliktedir.

Analiz 7 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Bu Hizmette
Çalışma Deneyimleri

	Sıklık	Yüzde
a) 1 yıldan az	14	26,4
b) 1-3 yıl	21	39,6
c) 4-6 yıl	12	22,6
d) 7-9 yıl	3	5,7
e) 10 yıl ve üstü	3	5,7
Toplam	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların, bu hizmette çalışma deneyimleri incelendiğinde, genelde karma bir yapıyla karşı karşıya kalınmaktadır. 1 yıldan az zamandır ev hizmetlerinde istihdam edilenlerin oranı % 26.4, 1-3 yıldır ev hizmetlerinde çalışanların oranı % 39.6 ve 4-6 yıldır çalışanların oranı ise % 22.6'dır. 7-9 ve 10 yıl ve üstü yıllarda ev hizmetlerinde istihdam edilenlerin oranı ise aynı olup % 5.7'dir. Tüm bu oranlar, ev hizmetlerinde çalışanların, kendi işlerinde çok fazla deneyime sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu durum, ev hizmetlerinin ikincil veya üçüncül meslek grubu olarak tercih edilmesinden veya geçici bir iş olarak görülmesinden kaynaklanıyor

olabilir. Ancak yine de 4-6 yıl gibi çok da az sayılamayacak bir deneyimin, göz ardı edilemeyecek bir yüzdeye sahip olması, ev hizmetlerinin de giderek uzun vadeli olarak tercih edilen meslek gruplarından biri olmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Analiz 8 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Türkçe İle İlgili
Eğitim/Kurs Durumları

	Sıklık	Yüzde
Evet	2	3,8
Hayır	48	90,6
Cevapsız	3	5,7

Ev hizmetlerinde çalışanların Türkiye'ye çalışmaya gelmeden önce veya geldikten sonra Türkçe ile ilgili bir kurs ya da eğitim alıp almadıkları konusunda yapılan değerlendirme aslında çalışanları olduğu kadar işverenleri de ilgilendirmektedir. Çünkü, yanında istihdam edecekleri personel ile rahatça anlaşabilmeleri ve onlardan istediklerini daha iyi anlatabilmeleri aynı dili konuşup konuşmamalarıyla kuşkusuz ki yakından ilgilidir.

Ancak, anket sonuçları göstermektedir ki, Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir çoğunluğu (% 90.6) Türkiye'ye gelmeden önce veya geldikten sonra Türkçe ile ilgili bir eğitim ya da kurs almamıştır. Bu durum, çalışan ile işveren arasındaki diyalogları zorlaştıracak ve birbirlerinden tam olarak ne istediklerini anlamalarına engel olabilecek bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında, ev hizmetlerinde çalışanların bu kadar büyük bir kısmının Türkçe ile ilgili bir eğitim ya da kurs almamış olmaları son derece düşündürücü bir durumdur.

Analiz 9 : Ev Hizmetlerinde Çalışanları Türkiye'ye Çeken Faktörler

	Sıklık	Yüzde
a) Yüksek ücretler	43	81,1
b) Çalışma şartları	4	7,5
c) Türkçe öğrenme	3	5,7
Cevapsız	3	5,7

Ev hizmetlerinde çalışanları Türkiye'ye çeken faktörlerin başında çok büyük bir farkla daha yüksek ücretler gelmektedir. Ankete katılanların % 81.1'i Türkiye'de çalışmalarına sebep olan itici faktörün daha yüksek ücretler olduğunu belirtmiştir. Daha yüksek ücretler konusu farklı bakış açılarıyla yorumlanabilir. Söz gelimi, ülkemizin genel ücret seviyesinin gelişmiş olan ülkelere göre çok daha düşük seviyelerde bulunduğu karşı konamaz bir gerçektir. Ancak ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir kısmının Ukrayna ve Moldova gibi düşük ücret seviyelerine sahip olan ülke vatandaşları olması, Türkiye'yi bir anlamda ücret bakımından daha cazip bir ülke konumuna sokmaktadır.

Ev hizmetlerinde çalışanları Türkiye'ye çeken diğer faktörler ise çok düşük oranlarda bulunmakla birlikte, daha iyi çalışma şartlarına sahip olunması ve az çok Türkçe öğrenmek maksadıdır. Daha önce Türkiye'de çalışmış olan ya da hala çalışıyor olan kişilerin burada çalışma ile ilgili vermiş oldukları ya da verebilecekleri tavsiyeler ev hizmetlerinde çalışma bağlamında çekici faktörlerden biri olarak görülmemiştir. Yine Türkiye'de ev hizmetleri alanında faaliyet gösteren kişi, ajans ya da kurumların tavsiyeleri de ankete katılan çalışanlar tarafından çekici faktörler arasında yer almamıştır.

Analiz 10 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Çalıştıkları Evi Kimin Bulduğu

	Sıklık	Yüzde
a) Kendi gayretim	1	1,9
b) Arkadaşım	20	37,7
c) Kurum-ajans	29	54,7
Cevapsız	3	5,7

Ev hizmetlerinde çalışanların, halihazırda çalışıyor oldukları evi kimin bulduğu sorusunun cevabı ev hizmetleri istihdamı ile ilgili önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Verilen cevaplar doğrultusunda, ev hizmetlerinde çalışılan evi, büyük bir oranla (% 54.7) Türkiye'de ev hizmetlerine personel bulmayı meslek edinmiş kişi, kurum ya da ajanslar bulmuştur. Böyle bir istihdam şekli gerçekten de önemlidir. Çünkü bu oran, Türkiye'de ev hizmetleri istihdamı ile ilgili olan kişi, kurum ya da ajansların bulunduğunu ispat etmektedir. Bu kişi, kurum ya da ajansların bulunuyor olması, ev hizmetlerinin daha da profesyonelleşmesini sağlayacak ve belki de ileriki dönemlerde birincil olarak tercih edilen bir meslek grubu haline gelecektir.

Yine bu soruya verilen cevaplar doğrultusunda Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışmakta olan arkadaşın tavsiyeleri veya işi direkt olarak bulması da oran olarak oldukça yüksektir. % 37.7 oranında ev hizmetleri çalışanı, çalışmış olduğu evi yine kendisi gibi ev hizmetlerinde çalışan bir tanıdığı, arkadaşı vasıtasıyla bulmuştur. Verilen cevaplar çerçevesinde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise, kendi kişisel gayretiyle ev hizmetlerinde çalıştığı işi bulan kişi sayısının sadece 1 olmasıdır.

Analiz 11 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Kaç Ailenin Yanında Çalışıyor Oldukları

	Sıklık	Yüzde
a) 1 aile	48	90,6
b) 2 aile	1	1,9
c) 3 aile	1	1,9
d) 4 aile	0	3,8
e) 5 ve üstü	2	0,0
Cevapsız	1	1,9

Ev hizmetlerinin kapsamı dahilinde çok çeşitli hizmet kolları olması (yemek, bulaşık, çamaşır, ütü, temizlik, çocuk bakımı/eğitimi, yaşlı bakımı, düşük düzeyde sekreterlik hizmeti, güvenlik hizmeti vb.) bu hizmeti ifa edenlerin birden fazla evde çalışmasına olanak tanıyabilmektedir. Ancak, yapılan değerlendirmeler göstermektedir ki, ev hizmetlerinde çalışanların tamamına yakın bir oranı (% 90.6) yalnızca tek bir evde hizmet vermektedir. 2 veya daha fazla evde aynı anda hizmet veren çalışan yok denecek kadar az bir orandadır. Bu konu hem çalışan hem de işverenler açısından farklı şekillerde değerlendirilebilir.

Çalışan açısından tek bir ev hizmeti karşılığında almış olduğu ücretin onun tatmin olmasını sağlayacak düzeyde olduğu anlamına gelebilirken; aynı şekilde işveren açısından da yalnızca kendi ev hizmetleriyle ilgili olması ve başka bir işi düşünmüyor olması memnuniyet düzeyinin artmasına neden olabilir. Ayrıca bu durum işverenlerin işe almadan önce yalnızca kendi evlerinde çalışmak şartıyla işe alabileceklerini beyan etmelerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Başka bir ihtimal ise, çalışanın kendisini tek bir evde çalışırken daha huzurlu, mutlu ve güvende hissedebileceğidir. Çünkü özellikle ev hizmetlerinde çalışanların zaman içerisinde ailenin bir ferdiymiş gibi davranış biçimleri sergilemesi ve işvereni tarafından da bu şekilde görülmesi çalışanlar açısından çok önem arz eden bir konuyu oluşturmaktadır.

Analiz 12 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Hangi Görevleri İfa Ettiği

Yapılan İş	Yapılan İş Birimi
a) Çamaşır-Ütü	46
b) Yemek-Bulaşık	45
c) Temizlik	44
d) Çocuk Bakımı	23
e) Yaşlı Bakımı	25
f) Düşük Düzeyde Sekreterlik Hizmeti	41

Ev hizmetleri niteliği itibarıyla çok çeşitli hizmet alanlarını kapsamaktadır. Bunlardan en önemlileri ve bilinenlerinin arasında çamaşır, ütü, yemek, bulaşık, temizlik gibi direkt evi ilgilendiren işlerin yanı sıra, çocuk ve yaşlı bakımı gibi kişilerin bakımı ile ilgili hizmetler de bulunmaktadır. Düşük düzeyde sekreterlik hizmeti de en yoğun olarak görülen ev hizmetlerinden biridir.

Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler ışığında, ankete katılanlar yapmış oldukları işleri belirtmiştir. Eğer evin içerisinde birden fazla iş yapıyorlarsa bunların her birini ayrı ayrı belirtmişlerdir ve sonuç olarak da yapılan iş birimleri ortaya çıkmıştır. Buna göre, çamaşır-ütü, yemek-bulaşık, temizlik ve düşük düzeyde sekreterlik görevleri, ev hizmetleri arasında en çok ifa edilen görevleri oluşturmaktadır. Bunun haricinde önemli sayılabilecek bir oranda ev hizmetleri çalışanı, çocuk ve yaşlı bakımı da yapmaktadır.

Analiz 13 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların İşlerinden Duymuş Oldukları Tatmin

	Sıklık	Yüzde
a) Tümüyle tatmin	33	62,3
b) Kısmen tatmin	15	28,3
c) Tatmin değil	3	5,7
Cevapsız	2	3,8

Çalışanların genel anlamda yapmış oldukları işten tatmin duyup duymadıkları hem işin kalitesi hem de tarafların birbirlerinden memnun olmaları anlamında çok büyük önem taşımaktadır. Yapmış olduğu işten tatmin olmayan bir çalışanın, her şeyden önce kendisinden beklenen verim düzeyine ulaşması imkansız bir durumdur. Bunun yanında duymuş olduğu tatminsizliği kendisine ve işine olduğu kadar işvereni yansıtan bir çalışan işten çıkarılma ile karşı karşıya kalmak zorunda olacaktır. Genel olarak tüm çalışanlar üzerinde olumsuz etki yapabilecek olan tatminsizlik duygusu, ev hizmetleri işinde kendisini daha da çok belirginleştirecektir. Çünkü, niteliği itibarıyla ailenin bir ferdiymiş gibi yaşamaya alışmak zorunda olan ev hizmetleri çalışanı gün içerisinde sürekli olarak aile veya bakmakla yükümlü olduğu kişilerle yüz yüze ilişkiler içerisinde bulunmaktadır. Kendisinde meydana gelecek olan tatminsizlik duygusu, belirli bir zaman sonra ailenin fertlerine de yansiyacak ve ortaya olumsuz bir durum çıkacaktır.

Yapılan değerlendirme sonucu, % 62.3'lük bir kesimin yapmış olduğu işten tümüyle tatminkar olduğu, % 28.3'ünün ise kısmen tatmin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Her iki cevap bir potada eritilerek sunulmak istenirse, yaklaşık olarak % 90'lık bir kesimin yapmış olduğu işten tatminkar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır ki, ev hizmetleri gibi sürekli olarak işvereniyle ya da aile fertleriyle yüz yüze kalınan bir hizmet grubuna göre oldukça yeterli ve olumlu bir orandır. Değerlendirmeye katılan ev hizmetleri çalışanlarının yalnızca % 5.7'lik bir kesimin yapmış olduğu işten tatmin olmadığı sonucu ise genel olumlu yargıyı değiştirecek büyüklükte bulunmamaktadır.

Analiz 14 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Psikolojik Tacize Uğrama Durumları

	Sıklık	Yüzde
a) Tümüyle evet	5	9,4
b) Kısmen evet	9	17,0
c) Tümüyle hayır	39	73,6
Toplam	53	100,0

Bağırma, öfke kasma, çeşitli davranış bozuklukları, küfür etme gibi genel anlamda psikolojik taciz olarak adlandırılan her türlü davranış kalıpları, ev hizmetleri çalışanlarının karşılaşılabileceği bir durumdur. İşvereni veya aile fertleri ile sürekli olarak yüz yüze ilişki halinde bulunan ev hizmetleri çalışanları, bu tip bir durumda mutlaka kendini çok kötü hissedecek, bu durum onun yapmış olduğu işin verimini azaltacak belki de işten ayrılmasına sebep olacaktır.

Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler ışığında ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir kısmının (% 73.6) böyle bir davranış bozukluğuyla hiç karşı karşıya kalmadığı, % 17.0'ünün ise kısmen karşı karşıya kaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Psikolojik taciz ile tamamen karşı karşıya kalanların oranı ise çok da fazla olmayıp % 9.4'tür. Bu durum geneli itibarıyla ülkemizde ev hizmetlerinde çalışanların psikolojik tacize uğramalarının çok düşük düzeylerde olduğunu göstermektedir.

Analiz 15 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Cinsel Tacize Uğrama Durumları

	Sıklık	Yüzde
Evet	2	3,8
Hayır	51	96,2
Toplam	53	100,0

Aynı psikolojik taciz gibi cinsel taciz de ev hizmetlerinde çalışanların sıklıkla karşılaşılabileceği düşünülen bir durum gibi gözükmektedir.

Çünkü, son yıllarda cinsel taciz olaylarının pek çok meslek dalında artmış olduğu görülmektedir. Üstelik ev hizmetlerinde çalışanların tamamı sayılabilecek kısmının kadın olması ve kadınların hayatın her alanında cinsel taciz ile sıklıkla karşılaşması, akıllara ev hizmetlerinde çalışanların da böyle bir durumla karşılaşma riskini getirmektedir.

İşte bu mantık çerçevesinde sorulan sorulara alınan cevaplar neticesinde ankete katılanların 2 tanesi haricinde cinsel tacize uğrayanın olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Yani % 96.2 gibi çok büyük bir oran cinsel tacize hiç uğramadığını söylemektedir. Ev hizmetleri gibi yüz yüze ve tamamen kadın çalışanların bulunduğu bir sektörde cinsel taciz oranının bu derece düşük olması gerçekten sevindirici bir durumdur.

Analiz 16 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Türkiye’de Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlı Olma Durumları

	Sıklık	Yüzde
Evet	1	1,9
Hayır	52	98,1
Toplam	53	100,0

Çalışanlar açısından herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalışmak her şeyden önce onların yaşam güvenceleri için en önemli konuların başında gelmektedir. Herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalışan kişi, geleceği konusunda daha az kaygı duymakta ve kendini daha güvende hissetmektedir. Ancak, ev hizmetlerinin niteliği itibarıyla sosyal güvenlik sisteminin dışındaymış gibi genel bir görüntü sergilemesi işverenlerin de bir anlamda işine gelmekte ve genelde sosyal güvenlik kurumuna prim ödenmeksizin çalıştırılmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olup olmadıklarını değerlendirme altına alan ankete verilen cevaplar doğrultusunda 1 kişi hariç geriye kalan herkes aynı cevabı vermiş ve sigortalı olarak çalışmadıklarını

belirtmişlerdir. Bu durum, ülkemizde ev hizmetlerinde çalışanların tamamına yakın bir kısmının herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaksızın çalıştığı anlamına gelmektedir. Bu gerçek, ülkemizde ev hizmetlerinde çalışanların hemen hemen hepsinin kayıt dışı istihdam içerisinde bulunduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda akla şu soru gelmektedir? Söz konusu bu çalışanlar acaba kendi ülkelerinde herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı mıdır?

Analiz 17 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Kendi Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlı Olma Durumları

	Sıklık	Yüzde
Evet	39	73,6
Hayır	14	26,4
Toplam	53	100,0

Yukarıdaki değerlendirme, yani ülkemizde ev hizmetlerinde çalışanların herhangi bir sosyal güvenlik kurumu çatısı altında olmadan çalıştıkları gerçeği, bu çalışanların kendi ülkelerindeki sosyal güvenlik ile ilgili olan durumlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu kadar yüksek bir oranda sosyal güvenlik çatısı altında çalışmayan kesimin kendi ülkesinde herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olup olmadığı büyük önem arz etmektedir.

Yapılan değerlendirmeler ışığında % 73.6 gibi büyük bir oranda bu çalışanların kendi ülkelerinde bir sosyal güvenlik kurumuna tabi oldukları anlaşılmakta ve bir anlamda ortadaki bu karamsar tablo biraz olsun ferahlamaktadır. Ancak, her şeye rağmen geriye kalan % 26.4’lük kesimin kendi ülkelerinde de herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmamaları çok da iç açıcı bir durum sergilememektedir. Bu kesimin hem Türkiye’de hem de kendi ülkelerinde herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmamaları onların tamamen kayıt dışı istihdam içerisinde bulunmalarına yol açmaktadır.

Analiz 18 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Çalıştıkları Günleri
Kendi Ülkelerinde Saydırabilme Durumları

	Sıklık	Yüzde
Evet	4	7,5
Hayır	37	69,8
Cevapsız	12	22,6
Total	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların tamamına yakınının hatta tamamı denilebilecek bir kısmının Türkiye’de herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmadan çalışıyor olması ve yine dörtte üçlük bir kesimin kendi ülkelerinde bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaları ortaya farklı bir durumu çıkarmaktadır. Bu durum da Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların, çalışmış oldukları günleri kendi ülkelerinde bağlı buldukları sosyal güvenlik kurumunda saydırıp saydıramadığı hususudur.

Bu hususta yapılan değerlendirmeler ışığında ankete katılanların sadece % 7.5’inin kendi ülkelerinde bağlı buldukları sosyal güvenlik kurumunda saydırabildikleri bunun haricindekilerin ise saydıramadıkları gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ankette sorulan bu soruya 12 kişinin cevap vermemesi de olayın çözümsüzlüğünü ve karışıklığını ortaya koyan önemli bir belirteçtir. Geriye kalan yaklaşık % 70’lik bir kesimin Türkiye’de çalışmış oldukları günleri kendi ülkelerinde bağlı buldukları sosyal güvenlik kurumunda saydıramamaları çelişkili bir durumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Analiz 19 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Haftada Çalışmış Oldukları Gün Sayısı

	Sıklık	Yüzde
a) 1 gün	1	1,9
b) 2 gün	1	1,9
c) 3 gün	0	0,0
d) 4 gün	0	0,0
e) 5 ve üstü	50	94,3
Cevapsız	1	1,9
Toplam	53	100,0

Yukarıdaki değerlendirmeler, ev hizmetlerinin part-time ya da gündelikçi iş olarak algılanmaması gerektiğini destekleyen nitelikteydi. Bu bağlamda, ev hizmetlerinde çalışanların hafta içerisinde kaç gün çalışıyor olduklarının bilinmesi bu bilgiyi doğrulayacak ya da reddedecektir. Yapılan ankete verilen cevaplar doğrultusunda, ev hizmetlerinde çalışanların tamamına yakınının (% 94.3) haftada 5 gün ve üzerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Buna ilaveten, haftada bir veya iki gün çalışanların sadece birer kişi olması da işin niteliği hakkında bir takım bilgiler sunabilmektedir. Bu noktadan hareketle, ev hizmetlerinin normal çalışma günlerine sahip olan bir meslek grubu olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Bu noktada önem kazanan bir diğer önemli husus haftalık çalışma süreleridir.

Analiz 20 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Haftada Çalışmış Oldukları Saat Sayısı

	Sıklık	Yüzde
a) 1-9	2	3,8
b) 10-19	0	0,0
c) 20-29	0	0,0
d) 30-45	4	7,5
e) 45 ve üstü	17	88,7
Toplam	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların haftada kaç saat çalıştıklarına dair vermiş oldukları cevaplar, haftalık çalışma günleriyle orantılı bir seyir izlemektedir. Söz konusu çalışanların % 88.7'lik bir kısmı haftada 45 saatten fazla çalışmaktadır. 4857 Sayılı İş Kanunu'na göre haftalık çalışma süresinin en fazla 45 saat olduğu düşünülürse, ev hizmetlerinde çalışanların çoğu zaman bu süreyi dahi aştıkları sonuncu ortaya koymaktadır. yalnızca % 7.5'lik bir kısmın 30 ila 45 saat arasında ve % 3.8'lik bir kısmın da 1-9 saat çalışıyor olduğu da verilen cevaplar sonucunda anlaşılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, ev hizmetlerinde çalışanların haftalık çalışma saatleri ile çalışmış oldukları haftalık gün sayısı paralellik arz etmektedir. İşte bu noktada akla gelen soru ise şu olmaktadır: Haftada 45 saatten fazla çalışan bir kişinin işin genel nitelikleri de göz önünde bulundurulduğunda acaba yatılı mı yoksa gündelikçi mi olarak çalıştığı hususudur.

Analiz 21 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Yatılı/Gündelikçi Olarak Çalışıyor Olmaları

	Sıklık	Yüzde
a) Yatılı	51	96,3
b) Yatılı/gündelikçi	1	1,9
c) Gündelikçi	0	0,0
Cevapsız	1	1,9
Toplam	53	100

Yapılan anket değerlendirmelerinin sonucunda, ev hizmetlerinde çalışanların hemen hemen tamamının (% 96.3) yatılı olarak hizmet vermekte olduğu ve çalışmış olduğu ailenin yanında konakladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu özellik, işin niteliğinden kaynaklanıyor olabileceği gibi, karşılıklı tarafların isteklerine bağlı olarak da şekilleniyor olabilir.

Sözelimi, işveren ev hizmetlerinde çalıştırmak istediği kişinin sürekli olarak görevinin başında bulunmasını isteyebilir. Çocuk/yaşlı bakımı,

çocuk eğitimi, güvenlik görevliliği gibi alanlar niteliği itibariyle sürekli olarak çalışmayı gerekli kılabilir. İşgören tarafında ise durum daha farklı bir öneme sahip olabilir. Ev hizmetlerinde ya da başka bir işte çalışmak için ülkelerinden Türkiye'ye gelen kişilerin hemen hemen hepsinin kendisine ait bir evi olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, almış oldukları ücretin bir kısmını kiraya yatırmak istememeleri son derece doğal bir istek olacaktır. Bunun yanında çalıştıkları ailenin yanında herhangi bir bedel ödemediği yaşam alanına sahip olmaları onları hem maddi hem manevi hem de psikolojik açıdan rahatlatacaktır.

Analiz 22 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Özel Bir Yaşam Alanına Sahip Olup/Olmadığı

	Sıklık	Yüzde
a) Evet sahibim	39	73,6
b) Kısmen sahibim	8	15,1
c) Sahip değilim	6	11,3
Total	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların hemen hemen tamamının yatılı olarak çalıştıkları bir önceki değerlendirme sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak, bu insanların yatılı olarak çalışıyor olmaları, onların özel bir yaşam alanına sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Özel bir yaşam alanına sahip olmak, sadece bir oda ve bir yataktan ziyade odanın içerisinde elektrikli aksam (televizyon, radyo), kendisine ait bir lavabo vb. bir takım özelliklerden oluşmaktadır. Bu çerçevede yapılan değerlendirmede ankete katılan ev hizmetleri çalışanlarının % 73.6'sının özel bir yaşam alanına sahip olduğu, % 15.1'inin kısmen özel bir yaşam alanına sahip olduğu ve % 11.3'ünün de özel bir yaşam alanına sahip olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu rakamlar çerçevesinde ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir kısmının özel bir yaşam alanına sahip olduğu ve kendisine ait bir odanın yanı sıra odanın içerisinde günümüz yaşamında önemli rol oynayan bir takım eşyalar da bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum ev hizmetleri

gibi yaşamının hemen hemen hepsini çalıştığı yerde geçiren bir çalışan için son derece olumlu ve olması gereken bir durumdur. Bu türlü bir yaşam alanına sahip olan çalışan kendisini hem daha iyi hem de daha değerli hissedecektir.

Analiz 23 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Ev Sahibi İle Yemek Yeme Durumu

	Sıklık	Yüzde
a) Tümüyle evet	30	56,6
b) Kısmen evet	17	32,1
c) Tümüyle hayır	6	11,3
Toplam	53	100,0

Aynı özel bir yaşam alanına sahip olmaları gibi, ev sahibi ile yemek yemeleri, ev hizmetleri çalışanlarının kendilerini daha değerli ve önemli hissetmelerini sağlayacak ve sonuç olarak bu durum onların daha verimli çalışmasına tetikleyici bir etki yaratacaktır. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler ışığında sadece % 11.3'lük bir bölüm ev sahibi ile birlikte yemek yemekte geriye kalan çok büyük bir kısmın % 56.6'sı her zaman birlikte, % 32.1'i de sıklıkla ev sahibi ile birlikte yemek yemektedir.

Bu oranlar, ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük kısmının ev sahipleri ile birlikte yemek yediklerini ortaya koymaktadır. Aile fertleriyle birlikte aynı sofraya oturup, onlarla aynı yemekleri paylaşmak, bir çalışan için gerçekten de olumlu etki yapması beklenen bir gelişmedir.

Analiz 24 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Aylık Ortalama Gelir Düzeyi

	Sıklık	Yüzde
a) 0-50 dolar	3	5,7
b) 51-100 dolar	1	1,9
c) 101-250 dolar	0	0,0
d) 251-500 dolar	43	81,1
e) 501-1000 dolar	6	11,3
Toplam	53	100,0

Çalışanların fiziksel veya zihinsel emeklerinin karşılığı olarak almış oldukları ücret, çok yönlü öneme sahip olan ve en önemli konuların başında gelen bir unsurdur. Ücretin çok yönlü bir kavram olması, bu kavramın ekonomik ve sosyal yaşamın hemen hemen tüm alanlarını etkilemesini sağlamaktadır. Ücret, her şeyden önce kişinin kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere asgari bir yaşam standardı sunar. Ücretin çalışanlar açısından ekonomik olarak önemi bulunduğu gibi psikolojik olarak da çok büyük bir önemi bulunmaktadır.

Günümüz toplumlarında bireylerin para ve ücret sözcüklerinden aynı şeyi anladıklarını söylemek bir kehanet değildir. Çünkü insanlar artık yetişme çağlarından başlayarak “para” gereksinimi ile her an yüz yüzedirler. Günümüz toplumunda, para elde etmenin yolu bir işte çalışmak ve bunun karşılığında bir kazanç elde etmektir. Buraya kadar anlatılanlar ücretin ekonomik bakımdan önemi olmakla birlikte, ücretin bir de psikolojik açıdan önemi bulunmaktadır. Ücret ve diğer ödemeler, başarı elde etme duygusunun sembolik bir aracını ortaya koyar. Örnek olarak, bir masa başı memurunun ücret zammı aldığı anda, ücretinde meydana gelen artışı çabalarının fark edilmesi olarak görmesine neden olabilir. Bu sayede söz konusu memur, işi açısından bir başarı duygusuna ulaşabilir. Bu içsel tatmin, onun için parayla satın alabileceğinden daha fazla şey ifade etmektedir. Bunun tam aksi bir durum yani yeterli ücret gelirinin yokluğu, onun tatminsizliğe ulaşmasını sağlayabilir.

İnsan hayatında bu kadar büyük bir öneme sahip olan ücretin ev hizmetlerinde çalışanlar açısından da durumunu incelemek gereklidir. Bu çerçevede, ortalama aylık gelirine ilişkin sorulara verilen cevaplar doğrultusunda ev hizmetlerinde çalışanların % 81.1'lik bir kesimi ayda ortalama 251 ila 500 dolar arasında, % 11.3'lük bir kesim de 501 ila 1000 dolar arasında ücret elde etmektedir. Geriye kalanlar arasında % 5.7'lik bir bölüm 0-50 dolar arasında, % 1.9'luk bir kesim 51 ila 100 dolar arasında aylık ortalama ücret elde etmektedir. Gerçekten de daha önceki değerlendirme sonuçlarına göre ev hizmetlerinde çalışanları Türkiye'ye iten faktörlerin başında gelen ücret unsuru burada daha da anlamlı bir hale gelmiştir. Özellikle çok büyük bir kısmın 251 ila 500 dolar arasında kazanıyor olması gelmiş oldukları ülkelerde ücret düzeylerinin çok yüksek olmadığını ve Türkiye'de daha fazla kazandıkları gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Analiz 25 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların İstihdam Edilmelerinde Herhangi Bir Kimseye Ya Da Kuruluşa Ödeme Yapılma Durumları

	Sıklık	Yüzde
a) Tek seferlik kendim	2	3,8
b) Tek seferlik ailem	6	11,3
c) Her ay kendim	11	20,8
d) Ödeme yapılmadı	14	26,4
Cevapsız	20	37,7
Toplam	53	100,0

Ev hizmetlerinde çalışanların istihdam edilmesinde önemli bir rol Ev hizmetlerinde çalışanların istihdam edilmesinde önemli bir rol oynayan kişi, kurum ya da kuruluşların bu süreçte herhangi bir pay/ödeme/ücret alıp almadıkları sorusunun cevabı ev hizmetlerinde çalışanların istihdam durumları ile ilgili olmak üzere önem arz etmektedir. Bu çerçevede yapılan değerlendirme sonuçlarına göre karma bir görüntü ortaya çıkmaktadır.

Buna göre, % 26.4'lük bir kesim, işe yerleştirilirken herhangi bir kişi, kurum ya da ajansa ödeme yapmamıştır. Ancak, ankete katılanların % 20.8'inin çalıştığı sürece kendisini işe yerleştiren kişi, kurum ya da ajansa her ay belirli bir miktar ödemeye devam etmesi ev hizmetlerindeki istihdamın farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Yine % 11.3'lük bir kesimin işe alınması esnasında tek bir seferlik olmak üzere yanında çalışmaya başlayacağı aile tarafından söz konusu kişi, kurum ya da ajansa bir defaya mahsus olmak üzere ödeme yapılmıştır. Son olarak da, ev hizmetlerinde çalışacak kişinin kendisi tarafından kişi, kurum ya da ajansa tek seferlik bir ödeme yapanların oranı da % 3.8 gibi küçük bir oranda bulunmaktadır.

Analiz 26 : Ev Hizmetlerinde Çalışanların Halihazırda Herhangi Bir Kişi, Kurum ya da Ajansa Bağlı Olup Olmadıkları

	Sıklık	Yüzde
a) Tümüyle bağılım	27	50,9
b) Kısmen bağılım	2	3,8
c) Bağlı değilim	22	41,5
Cevapsız	2	3,8
Toplam	53	100,0

Daha önceki değerlendirmelerde, ev hizmetlerinde çalışanların yarısından fazlasının çalışmış oldukları evi, bu işi kendisine meslek edinmiş kişi, kurum ya da ajansların bulduğu belirtilmişti. Bu noktadan hareketle akla gelen önemli sorulardan birisi de acaba çalışanların çalışmaya başladıktan sonra da bu kişi, kurum ya da ajanslara bağlı mı yoksa onlardan bağımsız olarak mı çalıştıklarıdır. Ayrıca ev hizmetlerinde çalışanların yaklaşık % 20'lik bir kısmının çalışmış oldukları süre boyunca bağlı buldukları kişi ya da kuruma aylık belirli bir ücret ödemeleri aralarındaki bağın devam ettiğini göstermektedir.

Bu bağlamda yapılan değerlendirme sonucu ankete katılan ev hizmetleri çalışanlarının % 50.9'luk kesimi herhangi bir kişi, kurum ya da ajansa

bağlı olarak çalıştığını beyan etmiştir. Bunun haricinde % 41.5'lik kesim bağlı olmadığını ve % 3.8'lik çok küçük bir grup da kısmen bağlı olduğunu belirtmiştir. % 50.9'luk bir kesimin herhangi bir kişi ya da kuruma bağlı olduğunu belirtmesi, ancak % 20'lik bir kısmın çalışmış olduğu süre boyunca belirli bir aidat ödemediğinin bilinmesi, geri kalan kısmın bağlı olmasına rağmen belirli bir aidat ödemediğini göstermektedir.

SONUÇ

Ev hizmetleri meslek grubu, taşıdığı özelliklerden dolayı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de çok büyük bir çoğunlukla hatta tamamen kadınlar tarafından yapılmaktadır. Çünkü özellikle yapılan görevler içerisinde temizlik, yemek, bulaşık, çamaşır, ütü, çocuk ve yaşlı bakımı gibi daha çok kadınlara yönelik işler olduğundan erkeklerin ev hizmetleri mesleğine sıcak bakmadıkları ortadadır. Bunun yanında, çalışan kadınların genç sayılabilecek nüfustan ziyade, 30-50 yaş arasındaki kadın nüfustan oluştuğu da görülmektedir.

Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışanların çok büyük bir kısmının Ukrayna ve Moldova vatandaşı olduğu görülmektedir. Bu vatandaşların yarısından fazlası evli olup, ailesinin bütçesine katkı yapmak amacıyla çalışmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanların yarısının teknik lise ve lise mezunu olması ve yaklaşık üçte birlik kesiminin de lisans mezunu olması bu alanda çalışanların eğitim düzeyinin çok da düşük olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında, bu çalışanların çok büyük bir kısmı da yerine getireceği ev hizmetleri görevleri ile ilgili herhangi bir kurs ya da eğitim almadan çalışmaya başlamakta; Türkiye'ye gelmeden ya da geldikten sonra da Türkçe öğrenmeye gereken önemi vermemektedir. Bu çerçevede, ev hizmetleri çalışanlarının daha çok kısa vadeli periyodlar dahilinde çalıştığı ve işgücü hareketliliğini yoğun olarak yaşadığı söylenebilir.

Ev hizmetleri çalışanlarının, Türkiye'ye gelme sebeplerinin başında, gelmiş olduğu ülkeden daha yüksek ücret alacakları görüşü yer almaktadır. Gerçekten de Türkiye'ye gelen ev hizmetleri çalışanlarının Ukrayna ve Moldova ağırlıklı olduğu da düşünülürse, Türkiye'de bu ülkelere nazaran daha iyi çalışma şartlarına sahip olacakları da ortadadır. O yüzden bu beklentilerini normal karşılamak gerekmektedir.

Yemek, bulaşık, çamaşır, ütü, temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı, düşük düzeyde sekreterlik görevi, güvenlik hizmeti gibi birçok alana sahip olan ev hizmetleri çalışanlarının çok büyük bir kısmı yapmış olduğu işten oldukça memnun olmakta ve tatmin duymaktadır. Yine büyük bir kısmının özel bir yaşama alanına sahip olması da onlar için avantajlı bir

konuyu teşkil etmektedir. Çalışmış oldukları ev sahipleriyle birlikte yemek yemeleri, ev hizmetleri çalışanlarının ruhunu okşayıcı ve mutlu edici bir özellik olarak ön plana çıkmaktadır.

Ev hizmetleri meslek alanının sürekli olarak yüz yüze ilişkilere dayanması ve sıcak ilişkiler içerisinde ilerlemesi, psikolojik ve cinsel tacizlerin olabilmesine yol açmaktadır. Ancak, Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların hemen hemen hepsi ne psikolojik tacize ne de cinsel tacize uğramamıştır.

Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların karşılaştığı önemli sorunların başında herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmamaları gelmektedir. Ancak, çalışanların çok büyük bir kısmının kendi ülkesinde sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı oldukları da unutulmamalıdır. Her ne kadar kendi ülkelerinde bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olsalar dahi, Türkiye’de çalıştıkları günleri, kendi sosyal kurumlarında saydıramadıkları da ortadadır. Bu durum onlar için pek tabidir ki olumsuz bir tablo yaratmaktadır.

Ev hizmetlerinde çalışanların tamamına yakını haftada beş gün ve üstü çalışmaktadır. Bu da onların haftada en az 45 saat çalışmalarını sağlamaktadır. Bu çalışanların çok büyük bir kısmının yatılı olarak çalışması, çalışma saatlerinin de göreceli olarak artmasına neden olmaktadır. Çünkü ev hizmetleri işi, sürekli olarak çalışmayı gerektirebilecek bir takım özelliklere sahip olan bir meslek grubudur.

Ücretlerinin tamamını yanlarında çalışmış oldukları işverenden alan ev hizmetleri çalışanlarının büyük bir kısmı 250-500 dolar arasında bir aylık ücretle çalışmaktadır. 250-500 dolar ücret, her ne kadar yüksek bir ücret gibi görünmüyor olsa da ve almış oldukları ücret onları tam anlamıyla tatmin etmiyor olsa da, Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların gelmiş oldukları ülkeler ve o ülkelerin ücret düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda çok da düşük sayılmamaktadır. Ayrıca bu çalışanların yaklaşık olarak yarısının da herhangi bir aracı kişi, kurum ya da ajansa bağlı olarak çalıştığı da unutulmamalıdır.

Ev hizmetleri çalışanlarının görevlerini ifa edecekleri ev konusunda aracı kişi, kurum ya da ajansların payı yadsınamayacak kadar fazladır. Ev hizmetlerinde çalışanların yarısından fazlasının çalışacağı evi, aracı kişi, kurum ya da ajanslar tarafından bulunması, bu kişi ve kurumların bu alanda önemli roller üstlendiklerinin bir belirtisi olmaktadır. Bunun haricinde, ev hizmetleri çalışanlarının çok büyük bir oranda tek bir evde hizmet verme eğiliminde olmaları da önemlidir.

KAYNAKÇA

- ALBARRACIN, Daniel (2002). “Domestic Work Examined”, **EUROFOUND-EIROOnline**, 22 May, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2002/05/feature/es0205206f.htm>, 19.06.2006.
- AMBROSINI, Murizio (2001). “The Role of Immigrants in the Italian Labour Market”, **International Migration**, Vol: 39 (3), Blackwell Publishers Ltd., pp: 61-83.
- ARTILES, Antonio Martins (2006). “Role of Immigrant Women in the Domestic Services Sector”, **EUROFOUND-EIROOnline**, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2006/04/articles/es0604029i.htm>, 27.06.2006.
- CASAS, Lauro Oso and GARSON, Jean-Pierren (2005). “The Feminisation Of International Migration”, **Migrant Women And The Labour Market: Diversity and Challenges**, OECD and European Commission Seminar, Brussels, 26-27 September 2005, pp: 1-16.
- CİNER, Özgür (2003). **Halkla İlişkiler Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DEREN KORAY YURT DIŞI EĞİTİM MERKEZİ (ty). “İngiltere’de Au Pair Olmak”, (Çevrimiçi) <http://www.derenkoray.com.tr/education/aupair/index.html#nasil%20bir%20sistemdir>, 02.03.2007.
- FAUSTO, Miguelez (ty). “Women and Illegal Work”, **EUROFOUND-EIROOnline**, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu>, 28.06.2006.
- GIOVANETTI, Monia (ty). “Migrant Women and the Road to Citizenship”, **Citizenship and New Inclusion**, ANNEX I.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (ty). “Ders Kitaplarındaki Cinsiyetçiliğin Seksen Yıllık Serüveni”, (Çevrimiçi) http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Sayfa/Dosya/ders_kitaplarindaki_cinsiyetcilik.pdf, 20.04.2008, ss. 1-12.

- GÜNGÖR, Meltem (2008). **Çalışma Hayatında Psikolojik Taciz**, Derin Yayınları, Yayın No: 125, İstanbul.
- İLKKARACAN, İpek (1998). "Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı", **Bilanço 98: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 285-302.
- İSMEK, "Düzen ve Hijyen Sanatı", (Çevrimiçi) <http://ismek.ibb.gov.tr/portal/brans.asp?BransCode=110>.
- JUREIDINI, Ray (2002). "Women Migrant Domestic Workers in Lebanon", **International Migration Papers 48**.
- LOPE, Andreu (2004). "Labour Market Situation of Female Immigrants Examined", **EUROFOUND-EIROnline**, 28 September, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2004/09/feature/es0409209f.htm>, 21.06.2002.
- ÖZER, Mustafa ve BİÇERLİ, Kemal (2003). "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, No: 1, ss: 55-82.
- RENOY, Piet; IVARSSON, Staffan; WUSTEN-GRITSAI, Olga Van Der and MEIJER, Emco (2004). "Undeclared Work In an Enlarged Union an Analysis of Undeclared Work: An In-Depth Study of Specific Items", **European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs**, May 2004.
- TRIMIKLINIOTİS, Nicos (2003). "Migrant Workers and Industrial Relations", **EUROFOUND-EIROnline**, 03-12-2003, (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2003/11/feature/cy0311103f.htm>, 21.06.2006.
- TÜSİAD (2000). **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, Aralık 2000, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/290.